

CU PRIVIRE LA ANALIZA SEMICĂ (APLICAȚIE LA VERBUL *A IMPUNE*)

Laura Maria POP

Abstract

Semantics studies the meanings of words and the relationships among them. A semantic analysis requires two levels : the level of the semantic system and the level of discourse. We have chosen the verb 'a impune' (to impose), whose denotative meaning is "to ask someone to do something". The difference between 'a cere' and 'a impune' is marked by the semic category / the compulsory character/.

Lucrarea de față se încadrează în disciplina științifică numită *semantică*, dat fiind că scopul pe care ni-l propunem este studiul sensurilor cuvintelor și, mai cu seamă, al relațiilor de sens dintre cuvinte.

Problemele de sens pot fi abordate din unghiuri de cercetare diferite; în același timp, *sensul* este implicat în toate faptele de limbă, indiferent de domeniu. Vom aplica principiile *semanticii lexicale paradigmatică*, la care obiectul principal de cercetare va fi sensul cuvintelor, spre deosebire de *semantica sintactică*, disciplină care studiază sensul enunțurilor cu ajutorul unor auxiliare metodologice aparținând transformaționalismului, logicii sau altor științe.

Unitățile cu care operează semantica lexicală paradigmatică sunt: semul, sememul, lexemul și cuvântul, iar relațiile dintre aceste unități sunt investigate în cadrul unor clase, numite, în general, paradigme lexico-semantice.

Semul (trăsătura semantică pertinentă sau distinctivă) este componentul sensului lexical al unui cuvânt. În principiu, i se atribuie un caracter minimal și altul distinctiv asigurat de diferențele de sens dintre cuvinte. Caracterul distinctiv este mai important decât cel minimal, întrucât trăsăturile de sens prezintă interes pentru analiză numai în măsura în care servesc la diferențierea sensurilor¹.

Sememul este reuniunea de seme care acoperă sensul lexical al unui cuvânt. Reuniunea unui semem cu un complex sonor dat, într-o anumită limbă, se numește lexem. Acesta din urmă are un caracter monosemantic (corespunde unui singur semem) și este rezultatul dezambiguizării semantice.

Cuvântul, ca unitate reală a limbii, poate fi atât monosemantic, cât și polisemantic. Trebuie evitată, deci, confuzia terminologică între lexem și cuvânt.

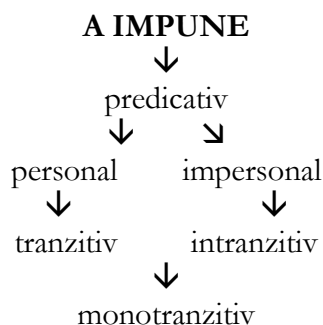
Semul și sememul constituie metalimbajul semantic, în timp ce cuvântul aparține unei limbi naturale date. Lexemul are o poziție intermediară, aparținând atât limbii (ca unitate de analizat), cât și metalimbii (ca unitate dobândită în urma dezambiguizării cuvântului polisemantic).

Analizarea conținutului semantic al unei unități lingvistice se face pe două niveluri : nivelul sistemului semantic și nivelul discursului sau al actualizării. Ponderea etapelor nu este egală; combinarea este posibilă pentru că ambele își propun să pună în evidență relațiile semantice care guvernează lexicul.

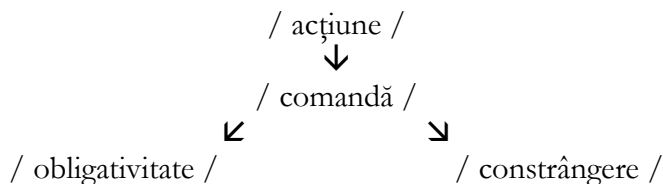
În prezenta lucrare vom aplica practic principiile analizei semice la unul dintre sinonimele verbului „a cere” și anume verbul *a impune*.

La nivelul sistemului, sensul este înscris și descris prin definiția lexicografică, iar înțelegerea lui este dependentă de competența lingvistică a locutorului. Interpretarea definiției lexicografice poate fi punctul de plecare în operația de delimitare a semelor în analiza semică².

O primă interpretare a sensului denotativ al verbului în cauză rezultă din schema următoare :

În cadrul sistemului de sensuri reprezentat de acest cuvânt, un singur sens este denotativ pur, toate celelalte fiind conotative (și deci secundare față de cel denotativ, care apare astfel de bază). Avem, prin urmare o analiză semică, în care categoria semică / acțiune / implică altele :

Sensul de bază al lui *a impune* este definit ca / acțiunea /, / de a cere /, /imperativ / ceva („a obliga pe cineva să facă ceva fără voia sa sau împotriva voinței sale “³). Această din urmă categorie semică : / fără voia sa/ exprimă diferența de sens dintre cele două verbe sinonime : *a cere* și *a impune*. Cu toate acestea, sensul denotativ al celui de al doilea este inclus în sensul celui dintâi.

În cazul categoriilor semice / animat / - / inanimat /, trebuie precizat că ambele sunt prezente, iar / animat / se articulează în / uman /. Deplasarea /animat/ - /inanimat/ duce la expresivitate :

„Primul meu soț nu mi-a cerut niciodată să nu-l înșel. Mi-a impus, în schimb, ceva mult mai greu : să-l iubesc. Rugămintele lui repetate mi se păreau meschine, puerile, nu depindea de mine. El practica un fel de cerșetorie absurdă.”

(Augustin Buzura)

Asocierea verbului în discuție cu două substantive precum *rugămintele* și *cerșetorie* (având seme comune cu *a impune*) este destul de interesantă în contextul de mai sus. Este evidențiată aici categoria semică / subiectivitate /, marcată pozitiv.

„Tăcerea încruntată a lui Ionescu îmi impunea să-mi deconspir observațiile, să-mi transform materialul meu didactic în întâul ascultător.”

(Augustin Buzura)

„Am fugit totdeauna din oricare prezent mi s-a dat ... mi s-a impus prin biografie, prin vârstă, prin propriile mele sentimente...”

(Nicolae Breban)

„... conștiința dimensiunii mele micronice îmi impunea un singur mod de reacție : să stau nemișcat, să văd ce mi se poate întâmpla.”

(Augustin Buzura)

Toate contextele alese până în acest punct exemplifică sensul denotativ al verbului *a impune*. Este sensul de „a cere”.

Trebuie menționate, în cele trei situații de mai sus, semele individuale dezvoltate de sensul denotativ. Astfel, în primul caz vorbim de /orientare/. În cea de a doua situație (citată din *Îngerul de gips* a lui Nicolae Breban) este evidențiat /cumulul /, pentru ca în ultima să vorbim de o /selecție/, operată de sensul denotativ „a cere”.

Dacă la nivelul sistemului, unitățile sunt virtuale, am putut constata că la nivelul discursului, fostele unități virtuale se ancorează în realitatea discursivă. La acest nivel, conceptul de sens devine impropriu, căci întrebuițarea lexemului este, de cele mai multe ori, modificată ca structură semantică fie de intenția comunicativă a locutorului, fie de intervenția interlocutorului. Avem, pe de altă parte, și intervenția contextului lingvistic, întrucât în comunicare, cuvântul nu apare izolat, ci îmbinat într-o sintagmă, într-o propoziție etc.

În contexte concrete, realizarea sememului este susceptibilă de abateri față de structura sa paradigmatică denotativă. Ajungem astfel la analiza contextuală. Prin studiul contextelor se poate verifica identitatea sau non-identitatea de sens a două unități. Din altă perspectivă, prin analiza contextuală a unor unități lexicale se determină compatibilitățile și incompatibilitățile lor combinatorii.

Propunem următoarele contexte :

„... el n-avea cum să fie ca Dima, avea personalitatea sa și va ști, cu ajutorul lui Dumnezeu, să se impună în ochii nu răi, ci doar foarte atenți ai celor din sat.”

(Ioan Groșan)

„... ai dreptate, un adevărat bărbat trebuie să se lase așteptat, să se impună.”

(Nicolae Breban)

„Odată îl surprinseseră încercând să-și facă felul și de atunci se impunea, normal, o supraveghere atentă.”

(Nicolae Breban)

Sememul are un nucleu semic⁴ și seme contextuale. În cazul de față, nucleul semic este constituit din semul /acțiune/ sau /proces/. Este un sem gramatical care plasează unitatea de mai sus în clasa verbelor. Față de sensul denotativ, primele două contexte au în comun cu acesta categoria semică /superioritate / implicată de sensul „a insufla respect” sau „a insufla teamă”.

În ceea ce privește cel de-al treilea context, semul comun cu sensul denotativ ar fi doar acela de /acțiune/, articulat tot în /cerință/, dar aici intervine semul contextual /recomandare/, /necesitate/, întrucât sensul lui *a impune* va fi în acest caz acela de „a fi recomandabil”, „a fi necesar”. Există, așadar, pe lângă categoriile semice comune, și diferențe semice importante între sensuri.

După cum s-a constatat, definirea sensurilor se poate face prin trimiterea la sinonime diferite, substituibile în contexte specifice (ceea ce înseamnă, implicit, dezambiguizarea semantică și contextuală a sensurilor unui cuvânt).

O situație deosebită avem într-un context precum :

„Nevinovăția din ochii lui Pinte, sinceră, fără îndoială, îi impunea o anume delicatețe...”

(Augustin Buzura)

Sensul denotativ al acestui verb are un conținut negativ, dar în această situație are loc o modificare a conținutului, o nuanțare a sensului; conținutul devine benefactiv (intenții pozitive). Avem, prin urmare, uneori, aspecte reale în comunicare, aspecte care par să contrazică regulile sistemului.

Se poate constata aici o opoziție a planurilor individual / universal (individual în primele trei contexte, iar universal în ultimul).

Într-un context precum cel de mai jos :

„Nu-i oferisem nici un motiv să mă privească bănuitor, să-mi impună o distanță absurdă.”

(Augustin Buzura)

prezența obiectului direct „o distanță” și a celui indirect „-mi” în structură nu este cerută de forma acestei structuri, ci de semnificația verbului tranzitiv *a impune*, compatibil de a intra în relații semantice cu un subiect-agent, un obiect direct și un destinatar al procesului tranzitiv – obiectul indirect.

Obiectul este marcat cu /+ animat/ sau /- animat/, în funcție de realizările lui : direct sau indirect.

A impune presupune ca obiect direct, de cele mai multe ori, ceva abstract, spre deosebire de sinonimul său – *a cere* –, la care obiectul este în primul rând concret. Este o diferență semantică între cele două sensuri. *A cere* are o specificitate și o extensiune mai largă decât *a impune*, la care avem marcată, din punctul de vedere discutat, categoria / gen / - abstract.

Un alt sens al verbului *a impune* este de interes foarte restrâns, fiind definit astfel : „a supune pe cineva unui impozit (în condițiile stabilite de lege)”. Semul comun ar fi și aici /obligativitate/ :

A fost impus anul acesta la o sumă mare impozit global.

Un ultim aspect care trebuie avut în vedere este sensul figurat, care poate dezvolta și o analiză stilistică. *A impune* este un termen /marcat stilistic/, care se caracterizează prin trăsăturile /figurativ/, /favorabil/ (adică termen al cărui sens analizat se bazează pe o figură de stil, deci care este utilizat cu valoarea lui conotativă și totodată presupune o atitudine favorabilă în apreciere) :

„Pacea, calmul serii îmi impuneau și mă biruiau.”

(Augustin Buzura)

Semul contextual remarcat imediat este /supunere/. Ideea de acceptare fără împotrivire nu mai face apel la /obligativitate/.

Ordonarea exemplilor de la sensul propriu denotativ până la sensurile conotative, chiar figurate, este eficientă pentru a face înțelese deviațiile semantice și contextuale posibile când se dezvoltă polisemia.

Analiza contextuală și cea stilistică nu fac decât să verifice și, eventual, să circumscrie sfera de aplicabilitate a datelor analizei semice. Apare astfel statutul de auxiliar al ultimelor două etape, dovedit și de faptul că, în general, ele nu oferă date privind semantica descriptivă, ci mai ales semantica normativă. Elementul comun al tuturor etapelor de cercetare este identificarea diferențelor (semantice, contextuale și stilistice) și a asemănarilor.

NOTE

1. Caracterul distinctiv trebuie înțeles în sens funcțional ca diferență semantică.
2. Opinia este împărtășită de mai mulți lingviști: Ion Coteanu, Angela Bidu-Vrănceanu, Narcisa Forăscu
3. Definiția este consemnată în *Dicționarul limbii române literare contemporane*, vol.II, literele D-L
4. Nucleul semic este constituit din categorii semice comune mai multor clase de contexte

BIBLIOGRAFIE

- Bidu-Vrănceanu, Angela, Forăscu, Narcisa, *Modele de structurare semantică*, Timișoara, 1984
Coteanu, Ion, Wald, Lucia, *Semantică și semiotică*, București, 1981
Greimas, A. J., *Despre sens. Eseuri semiotice*, București, 1975
Iordan, Iorgu, *Stilistica limbii române*, București, 1975
Reboul, Anne, Moeschler, Jacques, *Pragmatica azi*, Cluj-Napoca, 2001
Săteanu, Cornel, *Semantica lexicală*, Cluj-Napoca, 1981
Vasilii, Em., *Elemente de semantică a limbilor naturale*, București, 1970